

AZ ERDÉLYI FEJEDelemség NEMZETKÖZI ELISMERTSÉGE, KÜLPOLITIKÁJÁNAK FŐBB IRÁNYAI

FAZAKAS ZOLTÁN JÓZSEF
doktorandusz (PPKE JÁK)

I. Bevezetés

*„Engömet kergetnek az kevély nímötök
Engömet környülvettek az pogán törökök”
(Bornemissza Péter)*

Aki az Erdélyi Fejedelemség jogtörténeti szempontú vizsgálatát tűzi ki célul, meglehetősen nehéz feladatot vállal. Ennek nemcsak az az oka, hogy nagy terjedelmű szakirodalom áll a kutató rendelkezésére, hanem az is, hogy ez a szakirodalom terhes az ellentmondásokról, előítéletektől.¹ További súlyos teherként nehezülnek a kérdéskörre a két érdekelt ország naponta fellángoló vitái akár az állampolgárok, akár a nagypolitika szintjén figyeljük is az eseményeket.² Mindez igaz annak ellenére is, hogy a történelmi Erdélyi Fejedelemség, és az általunk jelenleg aposztrofált Erdély határai nem esnek egybe, mint ahogy a földrajzi értelemben vett Erdély fogalma is mást jelent, mint amit a mai, illetve a vizsgált korban takart.

A politikamentes vizsgálatok elvégzése érdekében fontosnak tartom e bevezetőben leszögezni, hogy célom nem annak eldöntése, mely államnak van több „joga” a területre, hanem annak jogtörténeti és nemzetközi jogi szempontú elemzése, hogy Európa térképén a XVI. században megjelent sajátos államalakulat mennyire tekinthető államnak nemzetközi jogi szempontból.

¹ Ezen előítéletek, ellentmondások kiváló elemzését mutatja be Lucian Boia bukaresti történészprofesszor. LUCIAN BOIA: *Történelem és mítosz a román köztudatban*. Bukarest-Kolozsvár: Kriterion Könyvkiadó, 1999.

² Elég gondolnunk a verespataki aranybányára, a magyar felsőoktatás helyzetére Romániában, a kettős állampolgárságról szóló népszavazásra, az 1989-es forradalom megítélésére, az Európai Parlamenti választásokkal kapcsolatos olyan törekvésekre, amelyek Erdélyt a román álamon belüli olyan „testnek” manifesztálták, amely kvázi önállóan jelenik meg az Európai Unió térképén, és természetesen a témánk szempontjából jelentőséggel bíró szempontra, az Erdélyi Állam megítélésére.

Célom, hogy egy sajátos államalakulatot mutassak be, amely egyaránt tekinthető a középkori magyar állam jogutódjának, ugyanakkor, mivel fejlődése a történelmi időt alapul véve rövid távon leképezhető és vizsgálható (hiszen kevesebb, mint két évszázad alatt Barta Gábor ma már általánosan elfogadott szavaival élve eljutunk a Keleti Magyar Királyságtól az önálló állami élet végstádiumáig, II. Rákóczi Ferenc tiszavirág életű uralkodásáig, ezzel az önálló állami élet végéig.³), egy olyan önálló államnak tekinthető, amelyet születésétől bukásáig jól dokumentált források alapján lehet kutatni, és így teljes képet kaphatunk egy állam történetéről, jogrendszeréről.

Vizsgálatom középpontjában az önálló államiság kérdése áll, méghozzá annak nemzetközi jogbeli ismérveinek alapulvételével az állam nemzetközi elismertsége, külpolitikai irányainak felvázolása.

Mint tudjuk, az állam alapvető ismérvei a vonalszerűen körülhatárolható terület, a letelepedett lakosság, illetve az ezek felett álló szuverén hatalom – talán ez a leginkább érzékeny része az erdélyi államiság megítélésének.⁴ Ezek a pontok, kritériumok vitathatatlanul fennálltak, részletes vizsgálatuk nem ennek a dolgozatnak a tárgya. Sokkal inkább annak a kérdésnek szentelnék figyelmet, amely Erdély és minden állam életében különös jelentőséggel bír, ez pedig a nemzetközi elismertség, hiszen ha fenn is áll az első három kritérium, nemzetközi elismertség hiányában egy másik állam szuverenitásigényével kell annak szembenéznie.⁵ Itt tartom fontosnak ugyanakkor azt is előrevetíteni, hogy a dolgozat folyamán mindig ragaszkodom az Erdélyi Fejedelemség megnevezéshez, a későbbiek folyamán kifejtett indokok alapján és az egyszerűség kedvéért.

Transsylvania, Erdély, Ardeal, Siebenbürgen, e nevek mind egyazon történelmi tájegységet jelentik, amely a XVI. században hirtelen, akaratlanul az önálló állami fejlődés útjára lépett, és így felvázolta a magyar alkotmány és jogfejlődés egy másik alternatíváját a Királyi Magyarországgal szemben.⁶ Ezért tartom fontosnak Erdély vizsgálatát. Persze tudom, a jog és a történelem nem operál a „Mi lett volna, ha ...?” kérdéssel, mégis e szerencsétlen történelmi helyzet által fogant állam képes felmutatni egy alternatívát, azaz hogyan fejlődött volna Magyarország a kettős királyválasztás bekövetkezése nélkül.

Ez persze egy meglehetősen lesarkított, talán fiktív álláspont, de tagadhatatlan, hogy mind a korabeli emberek, valamint azóta is sokan gondolják azt, hogy az Erdélyi

³ Vö. BARTA GÁBOR: *Az Erdélyi Fejedelemség születése*. Budapest: Gondolat, 1984.

⁴ NGUYEN QUOC DINH – PATRICK DAILLIER – ALAIN PELLET – KOVÁCS PÉTER: *Nemzetközi közjog*. Osiris Kiadó: Budapest, 2003, 203–210.; KOVÁCS PÉTER: *Nemzetközi közjog*. Osiris Kiadó: Budapest, 2006, 165–174.

⁵ Ezért sokan az államiság negyedik, adiciónális kritériumának tartják az államelismerést, de a nemzetközi jog ezen feltételt az államisághoz nem követeli meg. (Lásd Izrael Államot az arab államok döntő többsége nem ismeri el, államiságához azonban nem fér kétség.) KOVÁCS i. m. 254–256.

⁶ E sajátos helyzet Szapolyai János királlyá választásával függ össze, valamint azzal, hogy utódai alatt továbbra is tisztázatlan volt a királyi Magyarországgal, majd az idő előrehaladtával a fejedelmek szuverén módon kormányoztak, egyre inkább hangsúlyozva különállásukat. MEZEY BARNA (szerk.): *Magyar alkotmánytörténet*. Budapest: Osiris Kiadó, 2003, 74.

Fejedelemség nem más, mint a sokak által kívánt nemzeti királyság alternatívája. Ideig-óráig ez meg is valósult, gondoljunk csak Bethlen Gábor magyar királyságára 1620-ban, illetve Zrínyi Miklós terveire, amelyek a magyar nemzeti királyság megteremtését II. Rákóczi György erdélyi fejedelem személyével képzelték el.

Ennek az államnak és ezáltal a középkori Magyar Királyság másik jogutódjának – ha tetszik alternatívájának – a nemzetközi jog szempontjából jelentős kapcsolódási pontjait próbálok tehát bemutatni.

II. A nemzetközi elismertség kérdésének történelmi megalapozása

Ahogy a bevezetőben utaltam rá, az Erdélyi Fejedelemséget a középkori magyar állam jogutódjának tartom. Erre a megállapításra vezet az alábbiakban kifejtett történelmi folyamat, amely ugyan szorosan összefügg az államfő elnevezésének és ezáltal elismerésének kérdésével, azonban elfogadva azt a tényt, hogy ebben a korban sok esetben az államfő elismerése egybeesett az állam elismerésével, megfelelő kiindulási alapot biztosít az elemzéshez. Az alábbiakban kifejtett történelmi folyamat ugyanakkor természetesen kihat az államterület, a lakosság és a szuverén főhatalom kérdéseire is, de ahogy már utaltam rá, az elismertség kérdése a markáns pontja az elemzésnek.

A Magyar Királyság királyává 1526. november 10-én tartott székesfehérvári országgyűlésen Szapolyai János erdélyi vajdát választották. Ekkor még nem beszélhetünk erdélyi államról, mert János király az egész ország törvényesen megválasztott és megkoronázott királya volt, és így is uralkodott haláláig. Csak a történelmi események hatására⁷ lett ő Magyarország keleti részeinek ura, de mindvégig teljes joggal címezhetette országát Magyar Királyságnak, önmagát pedig királynak.

A török előrenyomulás után, János király halálával a helyzet meglehetősen megváltozott. A kis II. Jánost az országgyűléssel királlyá választatták ugyan, de ez a királyság csak az immár három részre szakadt ország keleti részére terjedt ki, és jóval kisebb volt, mint apja birodalma, mert Buda törökök általi elfoglalása után a Magas Porta ott már létrehozta a Budai Vilajetet, és így az ország egyharmadán tartósan berendezkedett.

Tehát míg I. (Szapolyai) János magyar királyként uralkodott kezdetben az ország egész területén, a későbbi hadi helyzet és diplomáciai tárgyalások nyomán jogara

⁷ 1526. december 17-én Pozsonyban néhány dunántúli nemes által tartott országgyűlésen királlyá választották Habsburg Ferdinándot, Ausztria főhercegét, aki haddal, pénzzel, adományokkal végül is az ország nyugati felének ura lett. Lásd BARTA I. m. 8–71.; KÖPECSI BÉLA (főszerk.): *Erdély rövid története*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1993, 215–259.; TÓTH ISTVÁN GYÖRGY (szerk.): *Millenniumi Magyar Történet*. Budapest: Osiris Kiadó, 2001, 183–201.; PINTÉR ZOLTÁN: *Európa az új évezred küszöbén*. Szalay Könyvkiadó és Kereskedőház Kft, 2000, 226–227.; GONDA IMRE – NIEDERHAUSER EMIL: *A Habsburgok*. Budapest: Pannonica Kiadó, 1998, 65–69.; LÁZÁR ISTVÁN: *Képes Magyar Történelem*. Budapest: Magyar Könyvklub, 1993, 64–65.; Kós Károly: *Erdély*. Kolozsvár: Erdélyi Szépművéses Céh, 1934, 50–55.; BARTA GÁBOR: *Erdély I*. Progresszió GT., 1989, 29–34.; GLATZ FERENC (szerk.): *A Magyarok Krónikája*. Budapest: Officina Nova, 1996, 208–214.; KÖPECSI BÉLA: *Erdély Története Három Kötetben*. I. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1986, 409–427.

alatt csak a keleti részek maradtak, így országát joggal nevezhetjük Keleti Magyar Királyságnak. Fia, II. János, vagy közismertebb nevén János Zsigmond választott magyar király (*rex electus Hungariae*), esetleg István herceg, már csak a hajdani királyság szintén keleti, de földrajzilag már csak a Tiszától számított keleti részén rendezkedhetett be. Az ő országát, ha fenntartásokkal is, de még mindig nevezhetjük Keleti Magyar Királyságnak, szerencsésebb azonban, ha Szapolyai országrészről beszélünk, szemben a Habsburg országrésszel. János Zsigmond halála előtt a speyeri egyezmény (1571) értelmében már csak a frissen megalkotott erdélyi fejedelem címmel élhetett volna, de ezt soha nem tette, pár nappal az egyezmény aláírása után meghalt.

Báthory István lengyel királlyá választásáig csak vajdaként szólíttatja magát. Ennek jó oka van, hiszen a magyar állam egysége benne élt a köztudatban, Báthory nem volt uralkodó család tagja, így a vajdai titullussal látszólag feltámasztotta az Erdélyi Vajdaságot, hűséget is esküdött Miksa királynak, de az ország irányítását soha nem engedte át a Habsburg-háznak.⁸

Csak Báthory Zsigmond személyében köszönhetjük az új államot immár önálló névvel, mint Erdélyi Fejedelemség, és ez az elnevezés az ország fennállása alatt mindvégig meg is maradt. Csak a Habsburg államberendezkedés tartóssá válásával kap új elnevezést 1768-ban, mint Erdélyi Nagyfejedelemség.

Az ország elnevezése szoros kapcsolatban van az államfő címével, rangjával. Szapolyai Jánost nyugodtan beemelhetjük a magyar királyok sorába, nemzetközi tekintetben is lényegében mindenki, még a Habsburgok is elismerték koronás uralkodónak.⁹

Fiának már annál nehezebb helyzete volt, haláláig magyar királyként, választott magyar királyként – bár soha meg nem koronázták és ennek alkotmányjogi, közjogi következményeit le kellett vonnia – tekintett magára, a fejedelmi titulust soha fel nem vette (a speyeri egyezmény aláírása után 1571. március 14-én meghalt, mielőtt követte, Bekes Gáspár a hírrel visszaérkezett volna Erdélybe). A törökök természetesen, a lengyelek édesanyja, Izabella révén, a franciák Habsburg ellenes háborúikból kifolyólag címét szintén elismerték. Valójában erdélyi uralkodó volt, de véleményem szerint sokkal inkább volt király, mint fejedelem, már csak az apja miatti emlékből is környezete annak tartotta.

Báthory István az első olyan erdélyi államfő, akit ténylegesen úgy választottak meg az erdélyi rendek, ahogy az ország későbbi történelmében minden uralkodót. Míg a két Szapolyainál a szultáni hitlevelek inkább egyenrangú feleknek küldött szövetségi levelek voltak, már csak a korona miatt is, Báthorynak be kellett érnie a szerényebb vajdai titullussal.¹⁰ A szultáni fermán is parancsolóbb, keményebben fogalmaz, felszólító módban jelezve ezzel az alávetettségi státust.¹¹ Bár ebből messzeszemő következtetést nem lehet levonni, gondoljunk csak a kimagasló tehetségű és erejű uralkodókra, akik a Portától függetlenül kormányoztak, sőt sokszor az ellen.

⁸ MEZEY i. m. 74–75.

⁹ Lásd különösen a Habsburgokkal kötött váradi békekötést 1538. február 24-én.

¹⁰ Lásd e tekintetben a román vajdaságok történetét.

¹¹ BARTA (1984) i. m. 180–181.

Ebben a vajdai titulusból egyértelmű az állam és az államfő alávetettsége mind a török, mind a Habsburg félnek, bár tudjuk, Báthory erőskezű uralkodó lévén nem sok beleszólást engedett Erdély életébe. Halála után azonban könnyen előfordulhatott volna, hogy a vajdai címért komoly versengések törnek ki, ezért volt rendkívül szerencsés Báthory vajda lengyel királlyá választása, mert így felvette a jóval magasabb rangot jelentő, szuverén uralkodóknak kijáró fejedelmi (princeps) titulust, ami így meg is maradt a későbbiekben. Krakó koronás urával a kicsiny Erdély miatt sem Bécs, sem Sztambul urai nem kívántak ujjat húzni. Ez a szerencsés királyválasztás az erdélyi fejedelmek későbbi legitimitációjának komoly alapja lett. Így kerülhettek el a teljes függést a Magas Portától.¹²

Azt a fontos közjogi tény, hogy Erdély élén nem vajda, hanem szuverén uralkodóként fejedelem áll (princeps Transsylvaniae partiumque regni Hungariae dominus et sicolorum comes) 1593-ban törvény mondta ki. Az önálló államiság időszaka alatt az országnak 18 fejedelme¹³ volt, Mihai Viteazul kivételével valamennyien magyar nemzetiségűek,¹⁴ (Barcsay Ákos feltételezések szerint román családból származott, de személye nem túl jelentős. Mihai viszont nem választatta meg magát, pusztán hódító volt, semmi más.)

III. Az Erdélyi Fejedelemség nemzetközi elismertsége

Mint már többször utaltam rá, Szapolyai János királyságát – mely alkotmány és közjogi szempontból egyaránt legitím volt –, annak törvényes és megkoronázott uralkodóját végül minden európai hatalom, még a Habsburgok is kénytelenek voltak elismerni.

Fiának, II. Jánosnak már nehezebb dolga volt, de a Jagelló dinasztiával való rokonsága segítette, a franciák meg hagyományos Habsburg-ellenességük miatt ismerték el személyét és országát. A Német Birodalom fejedelmei közül azok, akik valamely protestáns hitre tértek, János Zsigmondot szintén elismerték (tudjuk, János Zsigmond katolikus trónörökösnek született, majd vívódó, kora igazi embereként felvette az evangélikus, református és az unitárius hitet, kacérkodott a szombatossággal is, ezért jelentős szerepe volt a híres erdélyi vallásszabadság megteremtésében, igazi történelmi szerepe ebben nyilvánul meg). A protestantizmusból adódóan érthető a holland rendek hasonló állásfoglalása is e kérdésben.

Természetesen, mint majdnem az összes erdélyi fejedelem esetében, a török elismerésére is számíthatott.

Ebben a korban tehát az ország léte nagyjában függött államfőjének elismertségétől, lényegében ez volt a szuverenitás alapja. Ezért érdekes a Szapolyai család kihalása

¹² Vö. Havasalföld és Moldova helyzetével ahol szinte folyamatosan voltak uralkodócserék, mert az jutott hatalomra, aki többet ígért a hataloméért. 1571–1690 között az előbbi államban 54, míg az utóbbiban 36 uralkodó ült a trónon. TÓTH i. m. 201.

¹³ SEBESTYÉN MIHÁLY: *Erdélyi fejedelmek*. Marosvásárhely: Mentor Kiadó, 1994., valamint TÓTH i. m. 200.

¹⁴ Elvárás volt az erdélyi származás, legalábbis honosság, neveltetés. ECKHART FERENC: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Budapest: Politzner Zsigmond és Fia Jogi Könyvkereskedés, 1946, 278.

utáni nemzetközi helyzet, mert a Szapolyaiak királyi dinasztia voltak, a fejedelmek lényegében véve nem rendelkeztek ilyen legitimitációval.

Báthory István személye kulcsfontosságú. Mint lengyel király, akit minden európai ország elismert, el tudta ismertetni fejedelmi címét is, amit a speyeri egyezmény szövegéből vett át, de sajátos tartalommal is megtöltötte. Az eredeti tisztséget II. János személyére találták ki, ő viszont nemzetközileg is elfogadtatta azt, amit végül az erdélyi országgyűlés szentesített is.

Erdély a török hatalom szerint egy vazallus állam volt, Báthory idején ebből a szerepből ki tudott lépni, amit sokszor megismételt még a hosszú XVII. század folyamán. Európa viszont nem mindig tekintett egy pusztá török bábállamra, mint ahogy egyébként Havasalföld és Moldova esetében tették. A protestantizmus, illetve a katolikus Báthoryak jelezték azt, hogy országuk pusztán a történelmi helyzet miatt szakadt ki az európai vérkeringésből, de ettől függetlenül európai államnak tekintti magát (lásd építészeti, kulturális emlékek és kapcsolatok), és ezt többnyire el is fogadták.

A Erdélyi Fejedelemség békekötései is mutatják, hogy egyenrangú félként kötötték e nemzetközi jogi dokumentumokat, és az, hogy csatlakoztak a harmincéves háborúban a protestáns szövetséghez, a török kiűzésekor és a tizenötéves háborúban pedig a Szent Ligához, szintén bizonyító erejű. A siker legékesebb példája az 1648. évi – a modern Európa politikai berendezkedését szinte az I. világháború végéig meghatározó – vesztfáliai békerendszer, ahol Erdély mint aláíró fél, hivatalosan is részese lett az európai államok közösségének.¹⁵ Itt jegyezném meg, hogy Hollandiát és Svájcot is ekkor ismerték el önálló államnak a nagyhatalmak, de ahogy ők is, úgy Erdély is ekkor már kialakult államisággal rendelkezett. Az eddigi de facto elismerés tehát nemzetközi jogi értelemben, mivel senki nem tiltakozott ellene, de iure elismeréssé vált¹⁶ annak kollektív formájában, hiszen egy kongresszus, békeszerződés nyomán következett be.

Mindezekon túl Bethlen Gábor, Báthory István, Báthory Zsigmond is elismert külföldi dinasztiaiból nyertek feleséget, ez szintén jelzés értékű, hiszen egy török vazallus állam fejével ugyan melyik uralkodó dinasztia vállalta volna a rokonságot?

II. Apafi Mihály gyámja Orániai Vilmos angol király és a brandenburgi választófejedelem volt, fontos kapcsolat ez is.

Tehát Erdély, mint önálló alanya a nemzetközi jognak, két fontos dokumentumban is megjelenik a két vagy többoldalú nemzetközi szerződéseken túl, méghozzá a harmincéves háborút lezáró vesztfáliai békében, ahol elismerik a békekötő felek az Erdélyi Fejedelemséget Anglia és Svédország szövetségesének, valamint a Szent Liga és a Török Birodalom közötti békeszerződésbe is belefoglalják Erdélyt és érdekeit.¹⁷

¹⁵ KOVÁCS i. m. 316.

¹⁶ KOVÁCS i. m. 259.

¹⁷ KŐPECZI i. m. 294., 324.

Pusztán e két dokumentum is bizonyítja azt, hogy bár a korabeli Európa nem sok figyelmet szentelt ennek a vidéknek, de az erdélyi diplomáciának végül sikerült kilépnie az európai nagypolitika színpadára. Ezzel tehát elérte azt, hogy a kis ország bekerüljön az újkori Európa történelmébe és annak térképére.

IV. Az Erdélyi Fejedelemség külpolitikájának irányai

A török iránti lojalitás¹⁸ és a jószomszédsági viszony megőrzése általános külpolitikai irányelvként szolgált, kijelölve Erdély helyét a nemzetközi közösség tagjaival való kapcsolatrendszerben.¹⁹ A külpolitikához kapcsolódóan jelenik meg feltételként, hogy az uralkodó a külügyi irányítást a mindennapokban tanácsadóival együtt végezheti, legmagasabb szinten az Országgyűlés egyetértésével.²⁰

A fejedelmi hatalom egyik legmarkánsabb pontja volt, hogy az államfő volt a külpolitika irányítója, igaz azt az országgyűlés ellenőrzése mellett és a Török Birodalomra való tekintettel kellett intéznie. Ez általában feltétel is volt mindkét részről, és meg is jelent a conditiókban (conditio: a fejedelemmé válás Országgyűlés által támasztott, törvénybe foglalt feltételrendszere). Rendkívül szemléletes azon megfogalmazás, mely szerint alappont a törökpártiság, illetve a keresztény országokkal való jó viszony, ez utóbbiak ellen a fejedelem ok nélkül nem viselhet támadó hadjáratot.²¹

Ez egyértelműen adódik abból a helyzetből, hogy Erdély a Török Birodalom egyik adófizető szövetségese, vazallusa volt, és abból, hogy a hatalmát minden fejedelem véső soron a szultán jóindulatának köszönhette. Magának az erdélyi külpolitikának egyik behatároló pontja volt mindig, hogy egyszerre két ország szuverenitásigényével kellett szembenéznie. Habsburg részről mindig is egy „szakadár” tartománynak tekintették, a török fél az athnámékban meg kifejezetten saját országának nevezte,

¹⁸ MEZEY i. m. 75.

¹⁹ Kemény János conditiója: III. Hogy a fényes portától soha semmi időben el nem szakad, sem az országot elszakasztani nem igyekezik; hanem mindenekben kedvét keresi és ahoz illendő obsequiumát praestálja, Erdélynek a török császárral való régi frigyét intacte megtartja, úgy mindazáltal, ha a porta is nyilván való romlásunkra és veszedelmünkre nem igyekezik, in tali casu ő nagysága is minden utakat módokat hazánk megmaradására elkövethessen, az ország és tanácsok tetszéséből. A portáról hozandó athnáménak impetrálásában is nem annyira maga személyére, mint az országnak közönséges hasznára és megmaradására vigyáz. Azt pediglen mi formában kellessék sollicitálni, az egész tanács consensusából végezi, meghozatván a portáról első közelbik gyűlésen publicáltatja és az országgal közli. IV. Hogy mindenekkel a jó szomszédságot és szép békességet minden tehetségével oltalmazza és megtartja és senki ellen semminemű hadat offensive nem indít, ha méltó okot reá nem adnak. És ha szintén adnának is, az egész ország statusi megegyezett consensusokból cselekszi, a portát is arra való annuentiáért nem sollicitálja, ország engedelme nélkül.

²⁰ Kemény János conditiója: V. Hogy semmi követségeket, valamelyek constálnak, hogy a hazát, az országot, és közönséges dolgokat illetik, tanács nélkül meg ne hallgasson, se első jöveletekor se azután el se bocsáthasson azok nélkül; szállásokra is senkit titkon ne jártasson, és azokra való választ ő nagysága ne adhasson, se követséget ne instituáljon a tanácsoknak tetszése és megegyezett akaratja nélkül confederatiókat is pedig akármely szomszéd avagy távol való országokkal, királyokkal és fejedelmekkel nemkülönben, hanem az egész országnak minden statusinak megegyezett akaratjokból országgyűlésében térsen ő nagysága.

²¹ TRÓCSÁNYI ZSOLT: *Törvényalkotás az Erdélyi Fejedelemségben*. Budapest: Gondolat Kiadó, 2005, 20.

és annak tartalmát ki is fejtette azokban. Ez a sajátos helyzet megfogalmazódott a köznyelvben is, amikor két pogány közt sínylődő országról van szó e korszak jellemzéseként. Így hát nem meglepő az, hogy a külpolitika terén mindig is aktív, de óvatos cselekvésre volt kényszerítve az erdélyi diplomácia, így harcolva a túlélésért és a nemzetközi elismertségért. Néha sikerült persze nagy eredményeket is elérni, főleg a protestáns egyházi kapcsolatok felhasználása révén, és így jóval előnyösebb helyzetben volt, mint a szomszéd török vazallus államok. A fejedelemség fénykorában még „hódításokra” is futotta az erőből, de a nagyhatalmak végül is az egymással való küzdelmek lezárása után megszüntették önállóságát, azt csak névleg fenntartva (egészen 1867-ig).

Ahogy a török hódítás kényszerhelyzete által született meg az állam, a török magyarországi kiűzése után megszűnt létjogosultsága. Ez a tény is bizonyítja azt, hogy bár nem volt a Török Birodalom része, de helyzetét felismerve sorsát mégis hozzá kötötte, és egyfajta ütközőállamként is működött. A Török Birodalom meggyengülésével feladatát beteljesítette, nem volt többé szükség rá.²²

De hogy eddig a pontig elérkezzen az állam, elnagyolt vonalakban, de meg kell vizsgálnom az Erdélyi Fejedelemség külpolitikáját. Utalnom kell rá, hogy az alább felvázolt korszakok meglehetősen leegyszerűsített álláspontot tükröznek, és nem is lehet tiszta korszakokat, irányokat meghatározni, megkülönböztetni, csak a domináns vonalat lehet kiemelni, hiszen minden külpolitikai irány egyidejűleg hatott a már ismert kényszerhelyzet miatt.

Az erdélyi külpolitika alapvető irányait tehát – a felvázoltakra figyelemmel – véleményem szerint a következőképpen határozhatjuk meg.

1. Az első korszak (1526–1571) – kezdetek, identitáskeresés

A kezdeti időben, a Szapolyai-ház kihalásáig, a külpolitika fő iránya az országegyesítés, illetve annak megvalósításának módzatai voltak, tekintettel a Török Birodalomra, illetve kikerülve azt, továbbá a Szapolyaiak királyi címének elismertetése.²³ Itt valójában nem is az államelismerés modern problematikája merül fel, hanem a kormányelismeréséé.

Noha mai fogalmaink szerint alkotmányosan megváltozott állami irányítás nem szorul külön elismerésre,²⁴ a különleges történelmi helyzet, az alkotmányosan megválasztott két király esete mégis erre determinálta a kezdeti külpolitikai tevékenységet, tudniillik János királyságának nemzetközi elfogadtatására.

Erre az időre esik I. János felismerése, hogy a Habsburgok nem tudják Magyarországot megvédeni, így először I. Ferenc francia királynál próbálkozott segítségkérés-sel, sőt francia hercegnő kezébe elnyerésével dinasztikus kapcsolatok kiépítésével.²⁵

²² Erdély Szulejmán szultán találmánya, így a török mindig is igényt tart különállóságára, írja a Porta egyik levele. TÓTH i. m. 215.

²³ BARTA (1984) i. m. 8–26.

²⁴ KOVÁCS i. m. 263.

²⁵ TÓTH i. m. 189.

Majd a kudarcok után nem maradt más megoldás a menthető megmentése érdekében, csak a török szövetség.²⁶ Meg kell azonban érteni e politika skizofrén helyzetét, hiszen Szapolyai törvényes király volt, de országát elvesztette, keresztény uralkodó volt, akinek nem kis lelki vívódást kellett legyőznie, mire ezt a lépést megtette. Segítségére volt azonban az országban uralkodó hagyományos németgyűlölet, valamint az ország egyesítésének minden oldalon fennálló vágya is, továbbá az, hogy szövetségese, a francia király 1525-ben szintén szövetséget kötött a szultánnal annak ellenére, hogy ő volt a „legkeresztényibb” uralkodó.

Mindezek azonban tartós sikerre nem, ellenkezőleg, az ország tényleges kettészakadásához vezettek. Ezért, mivel a király agglegény volt, sor került az ország egyesítésének nyugati irányból való diplomáciai kísérletére is.

Ennek eredménye az 1538. február 24-én kötött váradi egyezmény volt, ahol mind Ferdinánd, mind János elismerték egymást királynak, és azt is, hogy János halála esetén királysága Ferdinándra száll, esetleg születendő (bár erre kevés esély volt ekkor) Szapolyaiaknak a Szepességben egy hercegséget hoznak létre. Az egyezmény fontos célja a török kiűzése volt. Érdekes paradoxon, hogy két szuverén király, saját országaikról, tehát lényegében belügről egy nemzetközi jogi dokumentumban, egyezményben, békeszerződésben állapodtak meg.

Mivel azonban ez így történt, követve a nemzetközi jog mai, de a korban is elfogadott általános tézisét az államok szuverén egyenlőségéről²⁷ (akik egymással szerződéseket köthetnek), kijelenthetjük, hogy ezzel az aktussal a már az államisághoz szükséges feltételeket (terület, népesség, szuverén főhatalom) teljesítő Keleti Magyar Királyság elismerésre lelt, mint a Habsburg-ház többi államával egyenlő és egyenrangú fél.

Hatékony Habsburg erőfeszítés hiányában felismerhető volt, hogy az egyezmény végrehajtása kétséges (igaz János király oldaláról is az volt), így elsőként jelent meg a lengyel kapcsolat tényleges formába öntése a Jagelló-házzal való dinasztikus kapcsolat kiépítésével. Ez megfelelő alapot nyújtott a váradi egyezmény megszegéséhez, amely egyezmény egyébként a későbbi békeszerződések alapja volt (csak a Szepesség helyett Oppeln és Ratibor hercegségek jelentek meg a gyalui (1541. december 29.), és a nyírbátori egyezményekben (1549. szeptember 8.), kárpótlásként).

A török szövetség kisebb közjátékoktól (Castaldo, valamint Dobó István és Kendy Ferenc vajdák kora, mikor Erdély Ferdinánd hűségére tért) eltekintve mindvégig megmaradt.

2. A második korszak (1571–1613) – a Báthoryak kora

A második korszak a Báthoryak kora, amelyben még mindig fontos cél az ország egyesítése, de az ország – élve a szabad választás jogával – lényegében véve megszegté a speyeri egyezményt, és így annak teljesítése de iure is elmaradt. Fontossá válik

²⁶ 1528. január 27-én Isztambulban elismerték I. János magyar királyságát, és segítséget ígértek annak teljes visszaszerzésére. TÓTH i. m. 186.

²⁷ QUOC DINH – DAILLIER – PELLET – KOVÁCS i. m. 213.; KOVÁCS i. m. 220.

Lengyelországgal és a román vajdaságokkal való szövetség is a török kiűzésének céljával, és már megjelenik Erdély, mint önálló állam létének biztosítása is, ami első-sorban a Habsburg politikában való csalódottsággal magyarázható.

Ebben a korban Erdélynek komoly esélye volt örökletes monarchiává való átalakulására,²⁸ ez azonban később meghiúsult. A török ellen Erdély belépett a tizenöt éves háborúba a Habsburgok illetve Velence oldalán, így kilépett a nemzetközi elzárkózásból, ez azonban a kezdeti sikerek (Giurgiu) ellenére végromlásba vitte a kis országot. Kis ideig havasalföldi megszállás alá is került, igaz a Habsburgok nevében²⁹ történt mindez.

Báthory István idején érdekes külpolitikai kitérőként megemlíthető a nagyfejedelem és lengyel király későbbi terve egy nagykoalícióról, mely Kelet-Európa népeivel volt hivatva a törököt kiűzni, és István király megpróbálta az orosz trónt is megszerzeni³⁰ e terv megvalósításának érdekében.

3. A harmadik korszak (1605–1606, 1613–1657) – a virágkor

A harmadik korszak a protestáns fejedelmek korszaka, a jól működő török szövetség, a nyugat felé támadó szellemű Erdély kora. Erre az időre esik a Habsburg ellenes nyugat-európai koalíciókhoz való csatlakozás, és a protestáns hatalmakkal való jó viszony kiépítése. Bocskai szabadságharcától számítandó korszak idején Erdély hadviselő félként vesz részt a harmincéves háborúban, így nemzetközileg jelentős országok elismerését vívja ki (Svédország, Hollandia, Anglia, Velence), és jelentős sikereket ér el a protestáns vallásszabadság elterjesztésében a királyi Magyarországon.³¹

A Habsburg ellenes szervezkedéseknek ekkor Erdély már megfelelő bázist tudott nyújtani, mert a Habsburg politikában való csalódottság eredményeként az ország kelet felőli egyesítési kísérletének egyre több híve volt, elsősorban a vallási türelem miatt is. Ez vezet el Bocskai István, Bethlen Gábor és I. Rákóczi György háborúihoz, illetve az azokat immár egyenrangú félként lezáró bécsi (1606. június 23.), linzi (1645) és nickolsburgi (1621. december 31.) békékhez.

Az ekkori nemzetközi jog egyik legjelentősebb eseménye a zsitvatoroki béke (1606. november 15.) a két világbirodalom (Habsburg és a Török Birodalom) között, ami az önálló erdélyi diplomácia kiemelkedő nagy nemzetközi sikere is egyben. Bocskai fejedelem nemcsak közvetítőként lép ki az elszigeteltségből, hanem a két birodalom között harmadik, egyenrangú szerződő félként jelenik meg.³²

²⁸ A Báthory család jogát a szultán elismerte a trónra.

²⁹ KÖPECSI i. m. 263.

³⁰ NAGY LÁSZLÓ (szerk.): *Báthory István emlékezete*. Budapest: Zrínyi Kiadó, 5–41.

³¹ RÉVÉSZ IMRE: *Egyháztörténelem*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kara és a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, 1995, 6–26.

³² E béke 7. §-a egyenesen hivatkozik Erdély Fejedelmére: „Valamint a nagyságos fejedelem, István, Erdély fejedelme, székelyek ispánja, és a magyarországi részek ura, részéről, ugyanezen béke alkudozásokhoz kiküldött: Illésházy István: Trencsén és Liptóvármegyék ispánja; bedeghy Nyáry Pál; czoborszent-mihályi Czobor Mihály és Hoffman György, a jelen levelünk rendiben adjuk emlékezetre és jelentjük mindenkinek, a kit illet.”

Erdély tekintetében az is jelentős, hogy a háborúk révén, ha ideiglenesen is, de sikerült egyesíteni Magyarországot (Bocskai István Magyarország fejedelme lett, Bethlen Gábor előbb szintén Magyarország fejedelme, később királya lett). Ebben a korban a kicsiny Erdély még azt is el tudta érni, hogy a szomszéd román államokba a szultán Erdélynek kedvező vajdákat nevezzen ki, sőt az évenkénti adók fizetésétől is sokszor eltekintett a Porta, tehát lényegében egy független államról beszélhetünk.

Erre a korszakra esik az is, amikor már állandó követei vannak Erdélynek, nem csak eseti megbízottai.

Ebben a korban válik jelentőssé az a gyakorlat is, hogy a vallásuk, vagy politikai gondolkodásuk miatt üldözött magyarországi honosok Erdélyben egyfajta menekültstátust élveznek, Erdély nem adja ki őket a királyi Magyarországnak, tehát tudatosan alkalmazta az asylum-rendszert.³³

4. A negyedik korszak (1657–1661) – a romlás kora

Az előző uralkodók által felépített békés, erős államot ebben, és egyben legrövidebb korszakban teljesen tönkretették a lengyel korona megszerzésére irányuló kísérlettel, amely koronáért Báthory István óta szinte minden fejedelem áhítozott, de józan mérlegeléssel mindig visszavonultak II. Rákóczi György kivételével. Igaz, I. Rákóczi György, valamint Bethlen Gábor idején (aki ez ügyben levelezett is Gusztáv Adolf svéd királlyal, sógorával) is felcsillant a lengyel trón megszerzésének esélye, Rákóczi Zsigmond hercegnek még pártja is alakult (Radzivil herceg vezetésével), azonban a lengyel rendek visszakoztak, továbbá egy erős lengyel-erdélyi unió már komolyan veszélyeztette a hanyatló Török Birodalom érdekeit, így az kemény büntetőakcióval, sőt megszállással torolta meg a hadjáratot.

5. Az ötödik korszak (1661–1690) – az Apafi család, küzdelem a fennmaradásért

Ötödik korszakként Apafi Mihály ügyes, lavírozó politikáját tekinthetjük, mikor a fő cél már a török kiűzése, a szövetség felmondása (előbb burkoltan, azt szabotálva) és csatlakozás a Szent Ligához, majd ezt követően hosszú és kemény küzdelem azzal a céllal, hogy az Erdélyi Fejedelemség felvételt nyerjen a háborút lezáró békékben az elismert európai államok közé.

Ugyanakkor erre az időre esik a magyarországi bujdosók tömeges befogadása, anyagi támogatása, és kapcsolattartás az ellenzékkel (Wesselényi-összeesküvés). Szembe kellett nézni az utolsó nagy török invázióval és a kötelező segítségnyújtással is, amit ügyesen ki tudtak kerülni. Ekkor Erdély már a Szent Liga titkos tagja volt, szövetség fűzte a franciákhoz, a román vajdaságokhoz, megmaradt a hagyományosan jó viszony Lengyelországgal, így fel kellett vállalni a török szövetséggel

³³ Korábbi példa erre Balassi Bálint esete, későbbi híres példa, pedig Thököly Imre, aki fejedelem is lett, és persze a bujdosók ezrei a Wesselényi-összeesküvés után.

való szakítást. Ez meg is történt, a háború után azonban az országot a Habsburgok birodalmához csatolták, így önálló államról, önálló diplomáciáról többé nem beszélhetünk.

6. A hatodik korszak (1690–1713) – a feltámasztás kísérlete

Hatodik korszak a kudarcok miatt az újbóli török szövetség (Thököly Imre, valamint az ő Felső-Magyarországi Fejedelemsége) és az ország feltámasztásának sikertelen kísérlete, valamint II. Rákóczi Ferenc állama, melyben Erdély a konföderáció tagjaként már nem képviselt önálló külpolitikát, sőt lényegében véve semmilyen államisággal nem rendelkezett, leszámítva az országgyűléseket. Ebben az időben az ország területének többsége mindvégig császári kézen maradt, Rákóczi fejedelemsége nem tartott sokáig.

V. Összegzés

Az Erdélyi Fejedelemséget a történelmi szükségszerűség hívta életre, és jelentős szerepe volt a magyar kultúra átmentésében egy békésebb korszakba. Önálló, vagy nem önálló állam volt-e, ezt nehéz eldönteni. Formális szempontból a Török Birodalom szövetségeséből annak adófizető vazallusává lett, akinek hatalma még az államfő ki-nevezésére is kiterjedt.

Hogy mégis önálló államnak lehet tekinteni szintén a történelem kifürkészhetetlenségének eredménye. A megszállást elkerülte, nyilván azért, mert a török sem kívánta szaporítani ellenségei számát, másrészt azért is, mert Bécs felé nem Gyulafehérváron keresztül vezet az út. Továbbá igen jelentős tény az is, hogy – mindenféle függési viszonytól eltekintve – belügyeit önállóan intézte, jogrendszerét maga építette fel, hadügyi és külpolitikai jogosítványai esetenként sokkal szélesebbek voltak, mint sok korabeli, vagy akár jelenlegi önálló államéi.

A magyar államiség továbbéltetőjének szerepén túl az ütközőállam szerepét is betöltötte, hiszen a Kárpát-medencében verekedő két nagyhatalom közül egyik sem bírta végleg legyőzni a másikat, Erdély különállósága tehát mindkettőjük érdeke volt. De ez pusztán érdekek által vezérelt nemzetközi helyzet volt, nem szabad többet képelnünk róla, mint ami volt.

Százhusz, vagy ha úgy tetszik száznyolcvanöt éves fennállása alatt viszont ez az új államalakulat, építve a jogelőd eredményeire és hagyományaira, egy a teljesen önálló államokhoz hasonló államberendezkedést alkotott meg. Volt uralkodója, országgyűlése, államigazgatása és azt kiszolgáló államapparátusa, valamint a legfontosabb, az ezeket életben tartó, működőképességét meghatározó gazdasági és jogrendszere, és ezek az intézmények nemhogy elsorvadtak volna a sok háború miatt, inkább fejlődtek és minden területen szép eredményeket értek el. Ezek mellett tényleg csak formális kérdés, hogy önálló állam volt-e, de szerintem a legfontosabb kritériumoknak eleget tett tehetséges uralkodóinak köszönhetően, hiszen a hatalom mindig személyelvű volt, képes volt önállóan megjelenni az európai országok között.

Önállóságára talán az egyik legkésebb példa lehet Bethlen Gábor és I. Rákóczi György uralkodása, amikor jóformán nem fizetett adót az ország, a Magas Porta nem

szólt bele az ország külpolitikájába és e két fejedelem közül az utóbbit szabadon is választotta meg az országgyűlés. Az adófizetés már csak azért sem jó megkülönböztető kritérium, mert a királyi Magyarország szintén fizetett adót a Török Birodalomnak.

Ennek a kényszer szülte államnak próbáltam felvázolni nemzetközi jogi szempontból fontos eredményeit, hiszen jó mintaként szolgált önállósága idején és azon túl is Európa és a világ felé az e jogrendszer által megteremtett példátlan értékű nemzetiségi együttműködés története során.

Ezek a minták még ma is hatnak, Erdélyt nevezik Kelet-Svájcának is, és csak sajnálni tudjuk, hogy későbbi fejlődése során letért erről az útról. Eszmeként azonban még ma is él a XVII. században kialakult független Erdély, mint a népek együttműködésének példája és az ottani népek megbékélésének záloga. Ez az eszme az ún. transzilvánizmus, melynek ma már minden történelmi népcsoportból vannak követői.

Az Erdélyi Fejedelemség a Diploma Leopoldinum (1691) alapján megtarthatta alkotmányát, intézményeit, de helyettük újakat (Gubernium) is kapott. Ettől az időtől az ország ügyeit már a távoli Bécsben intézték. Az önálló ország soha nem támadt fel, nevében ugyan később megváltozott (Erdélyi Nagyfejedelemség 1768).

